

O možnostech materialistických přístupů ke zkoumání médií a komunikace.

Michal Tkaczyk

Jeremy Packer – Stephen Wiley (eds.). 2012. *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. Routledge.

Úvodem

Dle názoru Jeremyho Packera a Stephena Wileyho, autorů knihy *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*, je v rámci mediálních studií komunikace chápána obvykle jako oblast nemateriálních fenoménů, jako jsou obrazy, sdělení, myšlenky, jazyky, kultury

nebo ideologie. Po dlouhou dobu nebyla tato představa zpochybňována a lze říci, že je přijímána *a priori* jako nepřiznaný předpoklad mediálních studií. Tím, co spojuje snad všechny příspěvky zahrnuté ve sborníku *Communication Matters*, je nesouhlas s nekritickým, respektive paušálním uplatňováním této představy a pokus o rozvinutí odlišného pohledu na komunikaci. Základním předpokladem, který sdílejí autoři publikovaní v recenzovaném sborníku, je představa komunikace coby materiálního procesu.

V tomto ohledu mediální teorie vyžaduje, jak tvrdí editoři sborníku v úvodním příspěvku, řadu úprav, které by měly spočívat především v zohlednění doposud zanedbávaných materiálních aspektů komunikačních procesů. Eseje zahrnuté ve sborníku lze chápat právě jako pokusy o rozvíjení a uplatňování materialistických pohledů na komunikační procesy. V tomto smyslu recenzovaná práce představuje spíše úvodní

1 V případě textů publikovaných v recenzovaném sborníku se jedná převážně o současnou dobu materialistické filozofie, tedy tzv. nový materialismus. Uspokojivá a vyčerpávající deskripce nové materialistické filozofie by si rozhodně zasloužila spíše monografii než poznámku pod čarou. Zde se proto alespoň pokusím o stručný popis zohledňující základní informace o okolnostech vzniku tohoto myšlenkového proudu a také o vymezení jeho základních předpokladů a stanovisek.

Nový materialismus lze obecně popsat jako specifický teoretický proud, který vznikl původně v rámci feministického diskursu koncem minulého století. V rámci feministické kritiky nový materialismus byl výrazem kritiky sociálněkonstruktivistických přístupů a postmoderny obecně. Předmětem kritiky byl tzv. anti-biologismus feministické teorie, což lze chápat jako nesouhlas s upřednostňováním kulturních faktorů ve výkladu sociálního života (Ahmed 2003: 32–36). V nové materialistické filozofii je zakořeněna silná nedůvěra vůči interpretativním přístupům ke zkoumání lidských záležitostí (Barad 2003: 801). Proto je předmětem kritiky také výsadní pozice jazykové komunikace coby a) mechanismu jednání, které může mít závažné důsledky v mimojazykové skutečnosti, b) prostředku poznání v rámci humanitních věd.

Kritika „jazykových předpokladů“ humanitních a společenských věd souvisí s obecnější tendencí, tj. kritikou filozofické tradice označované jako filozofie subjektu. Z hlediska nového materialismu lze nahlížet na tento typ myšlení jako na antropocentrické zkruslení spočívající v odvracení pozornosti od materiálních aspektů sociální reality (Barad 2003: 821). Pro nový materialismus jsou naopak hmota, biologický život a procesy materializace ve středu zájmu, přičemž hmotě jsou přisuzovány takové vlastnosti, jakými jsou schopnost působit (Parikka 2010) nebo schopnost sebe-organizace (DeLanda 2005).

Vzhledem k zaměření na materiální složky skutečnosti je v rámci nové materialistické filozofie věnováno mnoho úsilí teoretické reflexi technologie, ovšem pojetí technologie je konceptualizováno mimo moderní opozice mezi technikou a kulturou, technikou a přírodou (Haraway 1991). Právě díky úsilí vyvinout nová, „neantropologická“ pojetí technologie se nová materialistická filozofie stává slibným zdrojem inspirace pro mediální studia v době, kdy představa médií coby komunikačního nástroje je dávno neaktuální. Rané pokusy uplatnit materialistická východiska pro analýzu médií souvisí s tradicí torontské školy a později s pracemi německého teoretika médií Friedricha Kittlera. Předmětem zájmu obou těchto výzkumných tradic byly především otázky týkající se propojení lidské sensorické soustavy s nelidským světem moderní mediální technologie. Současně lze sledovat opětovný zájem o možnost uplatnit materialistická východiska mediálních studií (Hansen 2006; Parikka 2012). Nutno podotknout, že na možný přínos materialistických perspektiv pro mediální studia poukazují dokonce některé významné postavy v oblasti kulturních studií, např. David Morley (Morley 2009).

vkład do této problematiky než vyčerpávající monografii. To jí však samozřejmě vůbec neubírá na významu.

Samotná koncepce sborníku souvisí s okolnostmi jeho vzniku. Sborník byl vydán v roce 2012 nakladatelstvím Routledge v rámci řady *Shaping Inquiry in Culture, Communication and Media Studies*. V něm zahrnuté eseje a rozhovory vznikly na základě příspěvků prezentovaných na sympoziu *Materializing Communication and Rhetoric: Technologies, Infrastructures, Flows*, jež se konalo v září 2009 na univerzitě v Severní Karolíně. Události se zúčastnilo mnoho významných vědců v oboru, mimo jiné Katherine Haylesová, James Hay, Mark Hansen, John Durham Peters, editoři sborníku Jeremy Packer i Stephen Wiley a další. Stejně jako v případě recenzované publikace byla důvodem pro uspořádání sympoziální snaha vyvinout materialistické přístupy ke zkoumání médií, ale také potřeba obecnější reflexe recepce materialistických východisek v humanitních vědách.

Publikace je rozdělena do čtyř základních částí a obsahuje celkem dvacet samostatných statí. Obsahem první části, *Orientations media/materiality*, jsou kromě úvodní eseje *The materiality of communication* od Jeremyho Parkera a Steva Wileyho rozhovory s Katherine Haylesovou a Johnem Durhamem Petersem. Oba rozhovory představují obecnější úvod do problematiky esejí zahrnutých v dalších částech publikace. Vzhledem k rozmanitosti problematiky, které jsou věnovány jednotlivé otázky, se nebudu v této recenzi blíže těmto rozhovorům věnovat.²

Samotné příspěvky se nacházejí ve zbývajících třech částech sborníku, přičemž každá z nich je věnována poněkud

odlišným možnostem chápání materiálních aspektů komunikace. V každém textu publikovaném ve sborníku je přítomna otázka týkající se různých možností uchopení komunikace z hlediska materialismu, a proto právě tuto otázku lze považovat za hlavní problematiku prezentované publikace.

Vzhledem k rozsahovým omezením není možné zde rozebírat všechny příspěvky, jež jsou ve sborníku obsaženy. Proto jsem se rozhodl komentovat pouze vybrané texty, přičemž jsem se zaměřil na ty, a) které lze považovat za reprezentativní pro tento proud uvažování o médiích a komunikaci a b) které jsou obzvlášť relevantní z oborového hlediska mediálních studií. Zároveň jsem usiloval o to, aby byla každá část sborníku zastoupena rovným dílem.

Komunikace a časoprostorová zkušenost

První část sborníku, *Communication time/space*, je věnována problematice času a prostoru v kontextu soudobých komunikačních procesů, a to s důrazem na skutečnost technologického zprostředkování časoprostorové zkušenosti. Zdá se, že v zájmu o tuto problematiku lze spatřovat jednou z možností tematizace materiálních dopadů komunikačních procesů.

Prvním příspěvkem této části je *Ubiquitous sensibility* od Marka Hansena. Výchozím bodem pro autorovo uvažování o soudobých komunikačních technologiích jsou dvě jejich základní vlastnosti: všudypřítomnost a kapacita pro sběr neomezeného množství dat týkajících se chování jedinců a životního prostředí (*behavioral and environmental data*). Na základě těchto dvou vlastností Hansen odvozuje odlišnou povahu soudobých komunikačních technologií,

2 Navíc žádný z rozhovorů není zaměřen na problematiku, kterou bych chtěl v této recenzi zdůraznit, tj. možnosti materialistických přístupů ke zkoumání médií a komunikace. Otázky probírané v rámci obou rozhovorů mají spíše podobu obecnější reflexe nových materialistických východisek, týkají se také recepce tohoto myšlenkového proudu v humanitních a společenských vědách (Hayles 2012:17–34). Rozhovor s Johnem Durhamem Petersem osciluje kolem jeho proslulé práce *Speaking Into the Air: A History of the Idea of Communication*, čímž přivádí čtenáře k problematice, jež bude klíčová pro příspěvky publikované ve sborníku, tj. různé možnosti chápání komunikace (Peters 2012: 35–50).

kteře označuje jako atmosférická média (*atmospheric media*). Tím chce říci, že zatímco způsob fungování masových medií spočíval především v záznamu, ukládání a přenosu informací, *modus operandi* soudobých komunikačních technologií spočívá v utváření specifického prostředí pro aktivity a životní procesy jedinců. Předmětem speciálního zájmu autora je skutečnost, že toto technologické milieu, *atmosférická média*, představuje zároveň bezprostřední pozadí (ang. *immediate background*) a podmínku jakéhokoli aktu vnímání (*cognition*) nebo interakce (*interaction*). Na média je tedy nahlíženo jako na nutné technologické prostředí, v němž probíhá formování naší zkušenosti.³

Autorův postup spočívá ve filozofické spekulaci, která je podpořena poznatky z neurovědy a kognitivních věd. Hansen rozlišuje dvě úrovně vnímání a domnívá se, že i když se účinek atmosférických médií projevuje převážně na mikroúrovni, má své přesahy do uvědomělých procesů vyššího řadů. Procesy vnímání, které lze popsat jako prereprezentanční (*subrepresentational*), neosobní (*impersonal*) a mikročasové (*microtemporal*), mají svůj zásadní podíl na podobě kognitivních procesů, jež lze považovat za uvědomělé. Jednalo by se tedy o otázku technické (*technical*) mediace procesů vnímání (*sensation*).

Zde ovšem vzniká problém limitů filozofické spekulace zaměřené na procesy, které nejsou uvědomělé. V této situaci

Hansen navrhuje zaměřit pozornost na média coby prostředí, které představuje nutné pozadí naší zkušenosti a určitým způsobem ji determinuje. Jinými slovy, Mark Hansen se domnívá, že reflexe vlastností prostředí utvářeného atmosférickými médii může poskytnout vhléd do podstaty procesů technické mediace vnímání a zkušenosti. Tento postup se do jisté míry podobá postupu Heideggerovu. Pro autora *Bytí a času* (1927) jsou člověk a veškeré aktivity, které podniká, vždycky situované „ve světě“, lidské bytí je tedy vždy *bytím-ve-světě*. Proto chceme-li pochopit, jaký význam mají tyto aktivity z hlediska naší existence, měli bychom se zaměřit na kontext našeho bytí a jeho vztah k věcem ve světě.⁴ Odkaz na jednoho z otců zakladatelů fenomenologie zde neplní pouze ornamentální funkci. Hansenův příspěvek totiž představuje pozoruhodnou fúzi přeformulovaných fenomenologických přístupů a nové materialistické filozofie. Zatímco první inspirace se projevuje v zaměření na otázku formování zkušenosti, také časové zkušenosti, a do jisté míry i v autorově metodě, druhá je přítomná v specifickém chápání technologie.

Podatřená aplikace přeformulovaných fenomenologických východisek⁵ poukazuje na možnosti jejich uplatnění v reflexi technologického prostředí, a mimo jiné v tom lze spatřovat přínos Hansenovy staře. Díky originální konceptualizaci soudobých médií a komunikačních procesů nabízí Hansenův příspěvek zajímavou

3 Tento pohled na média lze vnímat jako návaznost na odkaz torontské školy. Zatímco význam, respektive účinek mediálních sdělení se jeví jako sekundární, do popředí zájmu výzkumníků se dostává komunikační kanál, což znamená, že pokus o pochopení kulturní a sociální změny není představitelný bez reflexe způsobů, jimiž média fungují jako specifická prostředí pro naše (komunikační) jednání. Evokováním určitého podílu smyslů (ang. *ratio of the senses*) toto prostředí „vnucuje“ svoje předpoklady. I když můžeme poukázat na mnoho rozdílů mezi přístupy Hansena a McLuhana nebo Innise, přesto jsou si tyto přístupy velmi blízké v rovině obecnějších představ o médiích a jejich významu z hlediska sociální a kulturní změny. Zajímavý výklad McLuhanova díla, zbavený předsudků moderní sociální teorie, nabízí stař Arthura Krokra *Digital Humanism: The Processed World of Marshall McLuhan* (1995).

4 Pro základní prezentaci fenomenologie jako filozofické disciplíny viz Ďurđovič 2010 a Smith 2013.

5 Klasická fenomenologie se zabývá zkušeností, jejíž základní podmínkou je existence poznávajícího vědomí schopného temporální syntézy, která umožňuje vyjevování věci jakožto předmětů zkušenosti (srov. Ďurđovič 2010: 199–204). Hansen oproti tomu věnuje pozornost nevědomým procesům, které podmiňují procesy temporální syntézy a které považoval Husserl za dané a vlastní poznávajícímu vědomí.

alternativu k dřívějším materialistickým výkladům a konceptům médií, které byly zaměřeny především na technologické objekty, tělo a jejich vzájemné vztahy (srov. např. Hansen 2006). V souhrnu lze konstatovat, že Hansenova stať představuje zdařilý pokus o identifikaci a analýzu materiálních aspektů mediální komunikace a že tím otevírá další možnosti bádání v této oblasti. S ohledem na možnosti tematizace materiálních aspektů komunikačních procesů lze poznamenat, že Hansen identifikuje materiální rozměr komunikačních procesů ve vlivu, který média jakožto technologie mají na lidské smyslové orgány a nepřímou pak na lidskou zkušenost a procesy formování vědomí. Ostatně přínos recenzovaného příspěvku spočívá také v tom, že poukazuje na možnosti filozofické spekulace ve zkoumání soudobých komunikačních procesů.

Poněkud jiný způsob uchopení materiálních aspektů komunikace souvisejících s proměnou časoprostorových vztahů prezentuje text od Sarah Sharmové *It changes space and time! Introducing power-chronography*. Autorka vychází z přesvědčení, že média a komunikační technologie mají významný podíl na utváření časových a prostorových parametrů komunikačních procesů a politického jednání. Tímto způsobem Sharmová relativizuje čas a domnívá se, že lze spíše hovořit o rozmanitosti vzájemně na sobě závislých časovostí (*temporalities*), přičemž na existující rozdíly mezi nimi nahlíží jako na jeden z aspektů nerovnostních vztahů ve společnosti. Není pak divu, že označuje svůj postup jako *chronografii moci*. Jak píše samotná autorka:

„Chronografie moci zkoumá, jakým způsobem se diskursy o času a kulturní praxe související s řízením času podílejí na vyzdvihování a znehodnocování určitých subjektů, praxí a práce.“⁶ Pro tento přístup je tedy příznačné přisuzování politického významu strukturálním proměnám, které ovlivňují časoprostorové vztahy typické pro danou společnost. Zároveň se předpokládá, že významnou roli v procesech konstituování těchto vztahů odehrávají technologicky zprostředkované komunikační procesy. Lze tedy říci, že zatímco Mark Hansen mluví o zkušenosti „fenomenologicky“, za pomoci pojmů zavedených Husserlem, předmětem zájmu Sharmové jsou spíše strukturální aspekty časové zkušenosti.⁷

Jak lze nahlížet na média v rámci zde prezentovaného přístupu? Sharmová nahlíží na média jako na technologie, které umožňují: a) formulaci výroků tykajících se času a b) provádění praxí souvisejících s jeho řízením. Jako ilustraci zmíněných vlastností komunikačních technologií autorka uvádí příklad zařízení typu BlackBerry a iPhone. Dle ní význam těchto technologií spočívá v tom, že umožňují pracovat kdykoliv a kdekoliv, respektive být neustále dostupným. Zatímco používání zmíněných technologií znesnadňuje rozlišení na soukromé a veřejné, jiné technologie, například databáze atd., mají svůj podíl na udržování časových rozdílů mezi jednotlivými geografickými oblastmi výroby v rámci globálního trhu.

Sharmová zdůrazňuje, že to nejsou samotné mediální technologie, jež vedou k nastolení nové časovosti. Komunikační

6 Srov.: „Power-chronography examines how discourses about time and cultural practices related to the control of time elevate and devalue a range of bodies, practices and labour“ (Sharma 2012: 66).

7 Lze najít určitou shodu mezi přístupem prezentovaným Sharmovou a Giddensovou strukturační teorií a také konceptem časoprostorového rozpojení. Budeme-li nahlížet na komunikační technologie jako na významné alokativní zdroje nebo podstatný prvek vyvazujících mechanismů, je zřejmé, že Giddens nahlížel na média v souvislosti s jejich schopností strukturovat časoprostorovou zkušenost moderních společností (srov. např. Macek 2013: 99–104; Giddens 2003: 23–26). Rozdíl mezi oběma přístupy spočívá v tom, že zatímco se Giddens zaměřuje na otázku časoprostorové zkušenosti z hlediska obecných znaků modernity, Sharmová v souladu s obecnějšími předpoklady nového materialismu opouští universalistické výklady a zaměřuje svou pozornost na partikulární rozměr těchto procesů.

technologie jsou pouze součástí mnohem komplexnějších celků, a spíše procesů, které zahrnují diskursy, subjekty kapitál, práci a komplexní dynamiku vztahů. Tento předpoklad je tedy zásadní pro celek materialistických přístupů k médiím. Sharmová tak za prvé předchází případným obviněním z technologického determinismu. Za druhé otevírá prostor pro uvažování o politickém významu těchto procesů. Dovoluje položit otázky typu, komu a jakým způsobem prospívá nastolení „24-7-always-on-whenever-you-are-Internet-world“ nebo v čí prospěch působí časoprostorová komprese, která souvisí s dostupností letadel a elektronické pošty. Z hlediska *chronografie moci* změny v oblasti temporální zkušenosti související s všudypřítomností moderních komunikačních zařízení mají politický charakter a jsou arénou skutečného boje o moc.

Závěrem několik vět týkajících se autorčina postupu. Ve svém uvažování o významu médií pro soudobou společnost autorka explicitně navazuje na tradici torontské školy, na Marshalla McLuhana, ale především na dílo Harolda Innise. Podle autorky to byl právě Innis, který již dávno a jako první poukázal ve svých analýzách na skutečnost, že časovost má politický rozměr a je výsledkem skutečného boje (*material struggle*) o význam, zdroje a moc.⁸ Dle Sharmové se nové komunikační

technologie podílejí na procesech struktury materiálních podmínek výrobního procesu a směny. Tento způsob uvažování o médiích lze považovat za další možnost tematizace materiálních aspektů komunikačních procesů.

Poslední příspěvek první části je věnovaný úloze mediálních technologií v procesech tvorby urbánního prostoru neoliberálních metropolí. James Hay, autor textu *The birth of the „neoliberal“ city and its media*, vychází ve svém příspěvku z myšlenek dvou francouzských myslitelů – Henriho Lefebvra a Michaela Foucaulta. V případě autora *La Production de l'espace* (1974) se jedná o koncepci materialismu zaměřenou na problematiku tvorby prostoru a utváření sociálních vztahů v rámci praxí, jež souvisí právě s tvorbou prostoru.⁹ V případě autora přednášek, které se do historie humanistiky zapsaly pod názvem *Naissance de la biopolitique: cours au Collège de France* (1978–1979), se jedná o koncepty vládnutí a bio-moci.¹⁰ Hay přejímá od Foucaulta pojetí liberalismu jako specifické racionality vládnutí (*governmental rationality*), která uznává svobodu a suverenitu jednotky a která spoléhá na implementaci a rozšiřování technologií vědění, zdokonalování a disciplinování jedinců a celých populací a zjevně vnímá soudobé komunikační technologie jako jejich významnou součást.

8 Autorčiny inspiraci torontskou školou lze dokonce považovat za reprezentativní pro více novomaterialistických analýz soudobých médií. Tato tendence pochopitelně souvisí s odvracením pozornosti od problematiky mediálních obsahů, které je typické jak pro myslitele torontské školy, tak pro přístupy inspirované novým materialismem. Navíc lze říci, že perspektiva nového materialismu poskytuje nové možnosti čtení těchto autorů. Mimo jiné umožňuje dokázat neopodstatněnost obviňování z technologického determinismu, jemuž dodnes čelí dílo McLuhana, ale také Innise.

9 Podle Lefebvra sociální prostor není dán, naopak je výsledkem procesu jeho tvorby, čemuž Lefebvre říká produkce prostoru (fran. *la production de l'espace*). Nabízí tedy pojetí prostoru, které není abstraktní a zobecňující. Sociální prostor je podle něj tvořen za historicky jedinečných podmínek jako výsledek praxí různého typu, ale zároveň je něčím, co podmiňuje sociální dění a vztahy. Lefebvrovo pojetí prostoru tak identifikuje sociální prostor jako jeden z materialistických aspektů dějin a umožňuje jeho materialistickou analýzu. Pro autora *La Production de l'espace* (1974) sociální prostor je také místem dohledu, nadvlády a boje o moc.

10 V rámci svých přednášek na College de France se Foucault zaměřil na proměny forem moci směrem od svrchovanosti k vládnutí a bio-moci, které jsou příznačné pro moderní společnosti. Pro formu moci, kterou označuje jako bio-moc, je příznačná zejména sílící organizace populace a blahobytu coby strategie zaměřena na zvýšení produktivity. V tomto smyslu vládnutí nemá nutně podobu represe, donucování a nátlaku. Jedná se spíše o účelné řízení populací (srov. např. Dreyfus – Rabinow 1983: 126–142; Venn 2007).

Pro neoliberální strategie vládnutí je přitom typické uplatňování mocenských strategií a technik odděleně od státní moci, ovšem spoluzávisle na ní. Jelikož v rámci liberální doktríny je sociální reprodukce závislá na existenci vhodných podmínek pro svobodné a efektivní podnikání, je kromě vyvíjení donucovacího aparátu kladen důraz také na nerepresivní mocenské strategie, tj. např. na kultivaci lidských subjektů a občanů.

Právě v tomto procesu spatřuje autor příspěvku roli soudobých komunikačních technologií. Například na mobilní komunikační zařízení lze nahlížet jako na technologie podporující individualizující mocenské strategie, a to v tom smyslu, že kultivační techniky se přesouvají z oblasti veřejné a státní do oblasti soukromého života jedinců. Nová je na prezentovaném přístupu skutečnost, že Hay nahlíží na média v kontextu veřejného prostoru soudobých mediálních měst (*current media city*) a z této perspektivy zkoumá jejich podíl na utváření a reprodukci sociálních vztahů v rámci tohoto prostoru.¹¹ Pokládá si otázku, jakým způsobem se vyspělé komunikační technologie podílejí na utváření sociálního prostoru a jakou hrají roli v plánu obnovy měst (*urban renewal*).

Hayova metoda spočívá převážně v historicko-srovnávací analýze, jejímž předmětem je měnící se role jednotlivých mediálních technologií v procesech tvorby sociálního prostoru města napříč různými historickými obdobími. Z hlediska mediálních studií je zajímavé a inspirující, že pro autora příspěvku nejsou změny v oblasti médií a komunikačních technologií dané interní dynamikou vývoje mediálních průmyslů. V autorově výkladu je nástup nových mediálních technologií podřízen konkrétním

mocenským strategiím a technikám vládnutí, které jsou uplatňované v rámci liberálních projektů řízení urbánních prostorů a kultivace, motivace nebo ochrany žádoucího typu občanů. Zde je patrný Williamsův odkaz, neboť se zjevně jedná o kritiku mediocentrických přístupů, jež mají tendenci v rámci mediálních studií převládat. Podle Haye mediální vědci prokazují tendenci upřednostňovat média ve výkladu probíhající sociální změny, stejně jako mají tendenci vnímat média jako nezávislé oblasti sociálního života, jejichž vývoj je podmíněn mediálními průmysly nebo reprezentacemi (Hay 2012: 124). Zatímco mnoho komentátorů posledních proměn v oblasti sociálního života situuje dynamický vývoj a všudypřítomnost vyspělých mediálních technologií na začátek dlouhého (respektive mnohočlenného) řetězce změn vedoucích k nastolení nového sociálního řádu, James Hay dává přednost výkladům, které nahlíží na „mediální město“ jako na výsledek uplatňování určitých mocenských strategií, konkrétně jako na ztělesnění technologií vládnutí a mocenských praxí v rámci neoliberálního projektu.

Příspěvek poskytuje zajímavý, oborově nepředpojatý a inspirativní pohled na příčiny nedávných změn a vývoje v oblasti médií a komunikačních technologií. Navíc díky uplatnění lefebvrovské perspektivy Hayova úvaha o úloze médií a komunikace v procesech reprodukce společnosti a formování mocenských vztahů zohledňuje materialistický aspekt komunikačních procesů. Otázkou je, do jaké míry se jedná o skutečně materialistický výklad. Ostatně hlavním předmětem zájmu autora je otázka neoliberální racionality vládnutí a kultivace subjektů. Urbánní prostor je tedy spíše pouze kontextem autorovy analýzy. Nicméně jedná se v podstatě o otázku volby východisek,

11 Raným a přesto zajímavým příspěvkem k této problematice je dnes již klasické dílo *Television: Technology and Cultural Form* (1974) od Raymonda Williamse. Televize je v něm chápána jako technologie, která odehrála podstatnou roli v proměnách amerického urbánního prostoru během 50. a 60. let minulého století a souvisela se vznikem tzv. předměstí (*suburbs*) obývaných střední středou. Obdobným způsobem hodnotí význam televizního vysílání James Hay, nicméně v jeho příspěvku je největší zájem věnován současným komunikačním technologiím.

nikoli o věcné nebo logické pochybení, a proto nelze namítat autorovi v jistém smyslu povrchní tematizaci materiálních aspektů komunikačních procesů. Přínos textu pro obor mediálních studií lze vidět v tom, že zatímco v rámci oborového mainstreamu jsou mediální účinky obvykle vykládány na úrovni mediálních obsahů a reprezentací, Hayova perspektiva umožňuje lokalizovat účinky médií v mnohem hmotnější oblasti, tj. na úrovni sociálního prostoru a konaných v něm praxí.

Směrem k novým konceptualizačním komunikačním procesům

Další část sborníku nese název *Communication assemblages/networks*, ale je třeba podotknout, že tento název je odpovídající jen v případě některých ze sedmi zahrnutých statí. Jinými slovy: kromě příspěvků, pro něž jsou koncepty *sítě* a *asembláže* zásadní, obsahuje tato část i texty, o nichž se lze domnívat, že nenašly svoje místo ve struktuře sborníku. Jaké možnosti tematizace materiálních aspektů komunikace nabízí tyto texty?

Prvním textem této části je *Beyond transmission, modes and media* od Jennifer Daryl Slackové. Jedná se o polemický text, o němž lze říci, že do jisté míry vystihuje tón celého sborníku. Autorka začíná svoji argumentaci tezí o vyčerpání dosavadních způsobů zkoumání mediální komunikace. V této situaci navrhuje opuštění klasických konceptů a kategorií mediální teorie: „Chtějí-li komunikační studia stále být živou oblastí vědění,

musejí být ochotná reagovat na měnící se životní podmínky za pomoci teoretických nástrojů, které umožňují na komunikaci odpovídat i nahlížet novými způsoby, které novými způsoby pojímají předměty svého zkoumání.“¹² Co je dle autorky na dnešním komunikačním prostředí natolik nové, že to vyžaduje tak dramatickou změnu východisek? Slacková tvrdí, že tím, co je na současném okamžiku nové, je především odlišná artikulace struktur, praxí, látek a schopnosti působit. Tyto změny vystihuje s pomocí tří figur přítomných v teoretickém diskurzu komunikačních studií. Jedná se o biotechnologii, kyborga a doprovázející druh (*companion species*). Právě proměny zachycené pomocí reflexe těchto tří teoretických konceptů podněcují autorku k přehodnocení zavedených přístupů ke zkoumání médií a komunikace.

V rámci dosavadních přístupů ke zkoumání médií Slacková rozlišuje tři hlavní výzkumné tradice, které označuje jako *přenos*, *způsob* a *médiá* (*transmission, modes and media*). Následně zpochybňuje všechny tyto tradice z důvodu jejich neaktuálnosti. Například chápání mediální komunikace jako procesu spočívajícího v přenosu sdělení předpokládá pojetí komunikace jako intersubjektivního procesu přenosu významů pomocí určitého kódu. Tato představa ale, jak tvrdí autorka, není schopna reflektovat podstatu dnešních médií a dnes převládajících způsobů komunikace. Praxe, které jsou díky nim zprostředkovávány, zahrnují mnohem bohatší, složitější a heterogenní formy jednání.

12 Srov.: „To remain vital the field of communication must be willing to respond to changing conditions of existence with theoretical tools that both respond to and constitute communication in new ways, with new ways of conceiving its object(s) of analysis“ (Slack 2012: 143).

V tomto prohlášení zaznívá snaha typická pro novou materialistickou filozofii, tj. postulát práce s pojmy, které vycházejí z materiálních a historicky jedinečných podmínek existence. Tento postulát se shoduje s předpoklady moderní materialistické filozofie a byl formulován Karlem Marxem v díle *Německá ideologie*, v němž Marx kritizující mladohegelovce píše: „Ani jednoho z těchto filozofů nenapadlo zeptat se, jak souvisí německá filozofie s německou skutečností, jak souvisí jejich kritika s jejich vlastním materiálním prostředím.“ Samozřejmě je třeba zohlednit, že se v případě Marxova díla jednalo o zcela odlišnou problematiku, nicméně lze se domnívat, že nedůvěra vůči představám a idejím a také vůči nekritickému přisuzování významu této oblasti lidské činnosti patří k zakládajícím gestům jak moderního, tak nového materialismu (srov. Ahmed 2003).

K jejich zachycení, kromě představy přenosu významu, lze také použít koncepty *kódu a protokolu*. Jedná se přitom o procesy kódování biologického života, hmoty a komunikace. Do popředí zájmu se dostává performativní aspekt komunikačních procesů, ovšem v případě pojetí kódu a protokolu performativní aspekt komunikačních procesů není závislý na procesech přenosů významu a znakové reprezentace.

Snahu opustit paradigma reprezentace, které po dlouhou dobu převládá v rámci komunikačních a mediálních studií, lze vnímat jako další inspiraci materialistickou filozofií Gillesa Deleuze a Félixé Guattariho. Celá stať v podstatě potvrzuje nezanedbatelný vliv této filozofie na autorčino pojetí médií a komunikace. Lze dokonce říci, že příspěvek Slackové představuje pokus o aplikaci vybraných konceptů filozofie Deleuze a Guattariho v oblasti mediálních a komunikačních studií. V případě recenzovaného příspěvku se jedná především o koncept asambláže (fran. *agencement*). Slacková se domnívá, že pojetí asambláže představuje možnost nové ontologie pro filozofii a teorii komunikace, respektive určitou teoretickou trajektorii inspirující přístup ke zkoumání této problematiky, a ve svém textu poskytuje úvodní výklad tohoto pojmu. Proč lze s autorkou v tomto ohledu souhlasit? Jinými slovy, v čem může spočívat případný přínos nové materialistické ontologie pro oblast mediálních studií?

Koncept asambláže a také ontologie, kterou toto pojetí předpokládá, umožňuje konceptualizovat vztah mezi materiálními a nemateriálními složkami komunikačních procesů, aniž bychom se opírali

o binární opozice typické pro moderní sociální teorii, například opozici mezi technikou a kulturou nebo hmotou a myšlenkou.¹³ Význam konceptualizace tohoto vztahu z hlediska oboru je klíčový a je daný dvojitou artikulací médií – tedy závislostí jednak na obsazích, jednak na technologiích.¹⁴ Jinými slovy, chceme-li vypovídat o soudobých médiích, měli bychom umět konceptualizovat vztah mezi oběma složkami a ontologie nového materialismu představuje v tomto ohledu slibné východisko. Jak poznamenává samotná autorka: „Pojetí machinického (*machinic*) nevymezuje materialitu v protikladu vůči nemateriálnímu, tj. např. technologii jako protikladu kultury. Zahrnuje jak hmotu (*corporeal*), tak to, co není hmotné (*incorporeal*), tedy např. obsahy a vyjádření.“¹⁵

Shrneme-li naše poznámky, lze konstatovat, že stať *Beyond transmission, modes and media* od Jennifer Daryl Slackové může představovat dvojí přínos pro výzkum mediální komunikace. Za prvé na základě výsledků archeologické analýzy teoretických figur kyborga a biotechnologie příspěvek upozorňuje na limity dříve převládajících tradic zkoumání médií a komunikace. Poukazuje také na historickou povahu mnoha předpokladů mediální teorie. Za druhé díky inspiraci materialistickou filozofií Gillesa Deleuze a Félixé Guattariho nabízí možnost nové ontologie pro filozofii a teorii komunikace. Ontologie zbavené několika nedostatků typických pro ty mediální teorie, které byly odvozeny od moderní sociální teorie.¹⁶

Zatímco příspěvek Slackové má polemicko-teoretickou povahu a nabízí poměrně

13 Zajímavou kritiku dualistické epistemologie v kontextu komunikační teorie představuje také *Critique of Information* (2002) od Scotta Lashe.

14 Více o otázce dvojité závislosti/artikulaci médií srov. např. Volek (2003:30), Thompson (1990), Silverstone (1994).

15 Srov.: „(t)he machinic does not designate materiality as opposed to immateriality, technology as opposed to culture, but includes the corporeal, the incorporeal, content, and expression“ (Slack 2012: 154).

16 Jedná se především o problémy a limity ontologického dualismu, teologických výkladů společnosti a dějin a také o oborovou tendenci k přisuzování významu mediálním průmyslům a obsahům.

zevrubný a přehledný¹⁷ výklad konceptu asambláže, další text, *Attention and assemblages in the clickable world* od J. Macgregora Wise, lze vnímat jako příklad uplatnění tohoto konceptu v rámci analýzy soudobých komunikačních procesů. Předmětem autorovy analýzy je uspořádání, jehož nejnápadnějším elementem jsou mobilní komunikační zařízení. Právě tato vlastnost technologie, tedy její nápadnost, úzce souvisí s tím, jak autor chápe význam technologie ve vztahu ke zkoumaným procesům a fenoménům. Wise tvrdí, že i když technologie může být nejvíce nápadným prvkem asambláže, je třeba si uvědomit, že stroje jsou jen jednou ze součástí asambláže, tedy mnohonásobného a různorodého procesu, jenž zahrnuje objekty, praxe, touhy.¹⁸

Složitost a heterogennost světa, jež představuje materiální podmínky tzv. sociálního života, v souladu s ontologií nového materialismu vylučuje možnost zjednodušených výkladů. Programová polemika s epistemologickým antropocentrismem taktéž. Identifikovat danou asambláž v toku analýzy znamená pochopit dynamiku a konkrétní způsob artikulace objektů, jejich schopnosti působit, identifikovat jejich vlastnosti a významy. Je tedy zřejmé, že i Wise ve své analýze pracuje s materialistickým výkladem komunikačních procesů inspirovaným filozofií Gillesa Deleuze a Félixem Guattariho.¹⁹

Zpočátku Wise věnuje pozornost nejvíce viditelným prvkům zkoumaného uspořádání. Jedná se o konkrétní zařízení – iPod, o jeho obrazovku, hardwarové a softwarové prvky, sluchátka a design. Zde se pohybuje na úrovni fetiše,

okouzlení a fascinace, tedy postojů vzdálených vědeckému poznání a blízkých běžnému poznání, respektive každodenní zkušenosti. Wise si ovšem všimá i dalších prvků analyzovaného uspořádání – ucha, oka a ruky. Hranice mezi technologií a tělem jako by v autorově pohledu neexistovala. Nejde však o prolínání dvou protikladů moderní opozice člověk (příroda) – technologie. Jednota prvního členu této opozice je zrušena ve stylistickém gestu rozčlenění na jednotlivé orgány. Předmětnost druhého z protikladů, technologie, je problematizována v následujícím výčtu dalších dimenzí analyzovaného uspořádání: jakosti, schopnosti působit a efektivity. Zohledníme-li tyto aspekty analyzované skutečnosti, jsme schopni mluvit o chamtivosti, posedlosti, participaci, lehkosti, záření, bytí v pohodě (*being cool*), soukromí ve veřejném prostoru apod. Otevírá se tak nový prostor pro popis a následné porozumění. Díky tomu jsme schopni reflektovat, jak se daná asambláž podílí na formování určitých způsobů chování; jakým způsobem je v rámci dané asambláže upoutávána pozornost jednajících aktérů; v čem to uspořádání spočívá a jakou dynamiku pohybu předmětů a subjektů v prostoru napomáhá nastolit (Wise 2012: 160–161).

Je tedy zřejmé, a Wise umí tento pocit zřejmosti v čtenáři vyvolat dokonale, že konceptuální rámec filozofie Gillesa Deleuze a Félixem Guattariho může fungovat jako přínosné hledisko pro analýzy soudobé mediální komunikace. Wiseova analýza se věnuje pouze jedné dimenzi asambláže, kterou autor označuje jako „klikatelný svět“ (*clickable world*), a to problematice pozornosti.²⁰

17 Ačkoli orientovaný na otázky komunikační teorie a filozofie komunikace.

18 Srov.: „We have to realize that machines are part of assemblages – multiple and diverse collection of objects, practices, and desires functioning across a broad landscape of devices.“ (Wise 2012:159)

19 Jak píše Wise, v rámci této filozofie je komunikace chápána spíše jako rezonance než reprezentace, jako formy a látky (ang. *substances*) vržené do vzájemných vztahů. (Wise 2012:160)

20 V tomto kontextu, pro ty, kteří vyčítají kritickému myšlení a filozofické spekulaci nadměrnou abstrakci, stojí za pozornost zmínit odhad vyhotovený společností Intel. Podle závěrů této analýzy se ztráty v důsledku poruchy pozornosti způsobené prohlížením webových stránek, telefonáty mobilními zařízeními a aktivitou pracovníků na sociálních sítích dají vyčíslit na téměř miliardu dolarů za rok (srov. Hemp 2009).

Autora příspěvků zajímá, jakým způsobem a za jakých podmínek je pozornost distribuována mezi tělem, mozkem, nástroji a prostředím. V takovém pojetí pozornost – bez ohledu na to, zda se jedná o výkonou, navyklou nebo automatickou – přestává být vlastností vyhrazenou lidským aktérům. Je utvářena a řízena v mnohem otevřenějším procesu, který není omezen na psychologický život jedince a jeho epifenoménu. Takové pojetí pozornosti umožňuje konceptualizovat mediální účinky v návaznosti na zmíněné procesy, tedy jako možnost řízení pozornosti aktérů. Díky přijetí ontologie nového materialismu se tak objevují možnosti zkoumání mediální komunikace, jež by nikdy nemohly vzniknout v rámci sociálněkonstruktivistického nebo normativního paradigmatu mediálního výzkumu.

Další z recenzovaných příspěvků, *Subjects, networks, assemblages: A materialists approach to the production of social space*, představuje kolektivní práci autorů Stephena Wileye, Tabity Becerrové a Daniela Sutky. Jejich cílem je vytvoření konceptuálního modelu sociálního prostoru. Autoři hned v úvodu zpochybňují dva základní koncepty moderní sociální teorie, tj. koncepty společnosti a kultury. Pochybnosti autorů ohledně platnosti zmíněných pojmů mají dvoji původ. Za prvé souvisejí s proměnami, kterými na začátku 21. století prochází globální společnost, za druhé jsou dány historickým původem obou konceptů, které vznikaly v odlišných podmínkách moderní společnosti. Tím, co vyznačuje současný sociální život, je dle autorů jeho komplexnost a rostoucí mobilita občanů.

Za takových podmínek vztah jednotlivce k jakémukoli místu nebo sociální skupině je nepředvídatelný. V této situaci lze předpokládat, že koncepty kultury a společnosti vytvořené v rámci moderní sociální teorie nebudou nadále aktuální.²¹

V reakci na nemožnost použití moderních konceptů společnosti a kultury k analýze současného dění se autoři pokoušejí o vytvoření konceptuálního modelu sociálního prostoru, který by zachycoval aktuální dynamiku sociálního dění. Vycházejí přitom z materialistického pojetí komunikace, která, dle nich, kromě procesů přenosu významu zahrnuje také tvorbu společně obývaného prostoru, v němž geografie, mobilita a ekonomické vztahy hrají stejnou roli jako procesy sdělování informací a participace v kulturních praxích. Jednalo by se tedy o mnohem širší pojetí komunikace, než je převážně uplatňované v rámci mediálních studií. Dle autorů obecnější vymezení komunikačních procesů lépe odpovídá stále komplexnější povaze sociálního života a také těmto procesům. V jejich formulaci je komunikace časoprostorově podmíněný proces uspořádávání subjektů (*bodies*), mozků (*brains*) či látek (*materials*) za účelem produkce a reprodukce života (Wiley – Becerra – Sutko 2012: 184). Procesy přenosu znaků nemají v tomto pojetí komunikace výsadní místo a v tomto ohledu lze mluvit o dalším z typických znaků nové materialistické filozofie.

Autoři příspěvku správně poznamenávají, že přijetí takového pojetí komunikace, nebo materialistické ontologie obecně, má svoje nutné metodologické důsledky. S ohledem na heterogení a procesuální

20 V tomto kontextu, pro ty, kteří vyčítají kritickému myšlení a filozofické spekulaci nadměrnou abstrakci, stojí za pozornost zmínit odhad vyhotovený společností Intel. Podle závěrů této analýzy se ztráty v důsledku poruchy pozornosti způsobené prohlížením webových stránek, telefonáty mobilními zařízeními a aktivitou pracovníků na sociálních sítích dají vyčíslit na téměř miliardu dolarů za rok (srov. Hemp 2009).

21 Jedná se o ty pojetí kultury a společnosti, které byly rozvinuté v kontextu sociologie modernity, národních států a poměrně ustálených kulturních nebo sociálních identit. I když je to poměrně až problematičtější obecná teze, lze ji chápat tak, že dle autorů příspěvku vyžaduje skutečnost globalizace a rostoucí mobility spíše odmítnutí a následné překonání, nikoli rozvíjení původních konceptů společnosti a kultury.

povahu materiální skutečnosti nesmí její reflexe vycházet z ahistorických či jiným způsobem univerzálních předpokladů. V této situaci autoři navrhuji postupovat induktivně, „hydrologicky“. Dle autorů hydrologický postup spočívá v sledování toků, tedy v sledování aktérů v průběhu procesů utváření sociálního prostoru. Zmíněný přístup označují také jako metodologický individualismus (Wiley – Becerra – Sutko 2012: 185–186).

Zatímco postulát metodologického individualismu se jeví jako opodstatněný, ba dokonce nutný s ohledem na přijatá východiska nové materialistické filozofie, autory příspěvků navrhovaný konceptuální model sociálního prostoru vzbuzuje určité výhrady. Za prvé smyslem každého modelu je abstrakce, tedy zobecnění, což samo o sobě je v podstatném rozporu se základními předpoklady nového materialismu. V tomto konkrétním případě by se jednalo o postulát opuštění antropocentrických epistemologií (tedy i abstrakce), na něž mimochodem upozorňují samotní autoři příspěvku.²² Se snahou poskytnout obecný model sociálního prostoru souvisí další nedostatek předloženého modelu, tj. jeho složitost daná komplexností představovaného předmětu.²³ Autoři sice nepoukazují na možnosti využití modelu v analýze, lze se ovšem domnívat, že během pokusu o aplikaci a zohlednění všech elementů předloženého modelu by se daná asambláž mohla zcela vytratit ve svém vlastním popisu. Dále je zajímavé, že předložený model uchovává mnoho distinkcí a kategorií, jež jsou charakteristické pro moderní sociální teorii, tedy tu stejnou historickou podobu sociální teorie, která byla autory odsouzena jako neaktuální. Autoři ve svém modelu rozlišují oblasti společnosti, technologie a přírody, což jsou vlastně základní kategorie moderní

sociální teorie. Nejen to. Ústřední kategorií předloženého modelu je subjekt chápán přitom jako lidská bytost. Tentýž subjekt, jehož existence, respektive danost jeho existence, byla popřena Gillesem Deleuzem a Félixem Guattarim, na jejichž dílo mnohokrát odkazují autoři recenzovaného příspěvku. Ostatně samotná snaha poskytnout model stojí poněkud v rozporu s metodologickým individualismem postulovaným výše.

Text *Subjects, networks, assemblages: A materialists approach to the production of social space* je příkladem jistého nebezpečí, které spočívá v nedůsledném přijímání konceptuálních rámců. Jak je patrné, taková nedůslednost musí vyústit v rozporuplnost. Za inspirativní z hlediska mediálních studií lze rozhodně považovat postulát metodologického individualismu a autory popisanou hydrologickou metodu.

Nová čtení klasiků

V příspěvku *Location-aware technologies: Control and privacy in hybrid spaces* se Adriana de Souza e Silvová a Jordan Frith zaměřují na mobilní zařízení, která dokážou zpracovávat informace o fyzické poloze uživatele. Jedná se na příklad o tzv. LBSN (*location-based social network*), LBA (*location-based advertising*) nebo o aplikace umožňující získávání informací o dané lokalizaci. Autory příspěvků zajímá podíl těchto řešení na procesech utváření prostorové zkušenosti jejich uživatelů a konkrétně tři aspekty těchto procesů: a) možnost personalizovat a filtrovat informace přicházející z prostoru, v němž se nachází uživatel, b) možnost zpracovávat informace týkající se konkrétní lokace, c) problematika určování hranic mezi soukromým a veřejným, kterou implikují tato řešení. Otevírá se tedy

22 Srov. Wiley – Becerra – Sutko 2012: 189.

23 I na tento nedostatek moderních epistemologií upozorňují autoři recenzovaného příspěvku (Wiley – Becerra – Sutko 2012: 191).

nové pole pro zkoumání účinků mobilních komunikačních zařízení v procesech utváření prostorové zkušenosti uživatelů.

Ve své analýze možností, které nabízí uživatelům tyto technologie, autoři vycházejí ze Simmelova konceptu *blasé*, což je mentální postoj charakteristický pro obyvatele moderního velkoměsta. V eseji *The Metropolis and Mental Life* George Simmel popisuje *blasé* jako „neschopnost k plnohodnotnému reagování na nové vjemy“, která souvisí se změnou životního prostředí a množstvím vjemů pohlcujících pozornost obyvatel moderního velkoměsta (Simmel 2002: 14).²⁴ Zatímco některým aspektům urbánního prostoru se dostává pozornosti, ostatní jsou vynechávány. Dle Simmela je to otázka přizpůsobení se situaci, kterou lze popsat jako vnější nátlak (Simmel 2003[1903]: 11, 16). Silvová a Frith spatřují význam mobilních zařízení, která dokážou zpracovávat informace o fyzické poloze uživatele, právě v možnosti zprostředkovávat tento reduktivní typ postoje, respektive možnosti zprostředkovávat vztah k veřejnému prostoru.

Autorům jde tedy o jakousi extenzi kapacit lidské psychiky technickým řešením, které umožňuje strojově zpracovávat a filtrovat informace přicházející z okolního světa. Jedná se tedy o materialistické pojetí komunikace? Určitě ne. Není to materialistické pojetí komunikace, protože je v recenzovaném příspěvku komunikace chápána primárně jako přenos informací, zatímco materialistický aspekt skutečnosti je artikulován až v kontextu možných účinků, tj. praxí souvisejících s tvorbou prostoru a orientací v něm.

V závěru příspěvku autoři diskutují o významu analyzovaných procesů ve vztahu k otázce hranic mezi soukromým a veřejným. Dle nich další rozšiřování těchto

technologií může vést k posílení dohledu, jednak ze strany ostatních uživatelů, jednak ze strany mocenských aktérů. Jinými slovy, výhody plynoucí z využití těchto řešení mohou mít svoje (ne)zamýšlené důsledky v podobě nových možností vedení dohledu.

Z hlediska oboru mediálních studií lze přínos příspěvku spatřovat v tom, že otevírá nové výzkumné pole orientované na význam mobilních komunikačních zařízení, která dokážou zpracovávat informace o fyzické poloze uživatele. V rámci své analýzy Silvová a Frith zkrátka poukazuje na doposud málo komentovaný aspekt fungování komunikačních technologií, tedy na jejich podíl v procesech utváření prostorové zkušenosti.

Jak je patrné, předpoklady a východiska nového materialismu mohou poskytnout nový a inspirativní interpretační horizont pro čtení klasických děl. V tomto ohledu coby adekvátní a inspirativní příklad může posloužit poslední stať sborníku, *Flow and mobile media*, jejímiž autory jsou Kathleen Oswaldová a Jeremy Parker. Autoři se zaměří na fenomén konvergence, přičemž ve své analýze vycházejí z konceptu televizního toku (*flow*), který zavedl Raymonda Williams v klasickém díle *Television: Technology and Cultural Form* (1974). Inspirováni Williamsovou analýzou televizního toku Oswaldová a Parker zkoumají, jakým způsobem je udržována a investována pozornost uživatelů v multimediálním prostředí. V případě původní Williamsovy analýzy televizního toku se jednalo o schopnost televizního vysílání vytvářet časovou posloupnost mezi na první pohled odlišnými programovými celky – zprávami, reklamou, zábavou, reportážemi a dalšími. I přes odlišnost těchto prvků měla zkušenost sledování

24 Jak píše Simmel: „Narůstá tedy neschopnost reagovat na nové vjemy s dostačující energií. Takto vzniká postoj, který lze pojmenovat jako *blasé*, postoj, který vyjadřuje každé dítě vyrůstající v městském prostředí ve srovnání s dětmi, které obývají klidnější a méně proměnlivá prostředí.“ (Simmel 2002: 14)

televize podobu toků a dle Williamse je jednou z hlavních vlastností televizního toku právě schopnost sjednocovat rozmanité obsahy.²⁵

Oswaldová a Parker se domnívají, že v případě konvergovaného mediálního prostředí se vnitřní harmonie toku utváří s pomocí různých komunikačních zařízení: televize, počítačů, mobilních telefonů, tabletu atd. Autoři odkazují na výsledky marketingových výzkumů provedených v americkém prostředí, podle kterých průměrný Američan věnuje 11 hodin sledování jednoho ze tří typů obrazovek (televize, internet, mobilní zařízení).²⁶ Znamená to, že průměrný Američan věnuje přibližně 80% svého času (věnuje-li osm hodin spánku) přenášení pozornosti mezi jednotlivými obrazovkami. V 80 % případů je potřeba být informován, pobavit se, udržet se vzhůru nebo se rozptýlit naplňována skrze jednání zahrnující kontakt s danou mediální technologií.

Williams zkoumal televizi v rámci širšího kontextu sociálního dění a jeho ekonomických podmínek. Vývoj televizního vysílání byl pro něj spjatý s fenoménem *mobilního zprivatnění* (*mobile privatization*). V tomto smyslu měl vývoj televizního vysílání podíl na procesech disciplinování občanů v rámci konkrétního stadia kapitalistického systému výroby. Stejně tak Oswaldová a Parker zkoumají mediální toky doby konvergence v kontextu současného dění a ekonomického vývoje. Poukazují například na skutečnost, že řízení mediálních toků je úspěšnou strategií umožňující ekonomické zhodnocení času a pozornosti uživatelů komunikačních zařízení. Upozorňují také na to, jakým způsobem se mediální toky

podílejí na definování času práce a času vyhrazeného pro odpočinek i reprodukci pracovní síly.

Příspěvek Oswaldové a Parkera je zajímavou ukázkou toho, jak lze inspirativním způsobem využít klasické mediální teorie v rámci nových přístupů ke zkoumání médií a komunikace. Čtení již dnes klasického díla *Television: Technology and Cultural Form*, které poskytují autoři příspěvku, zdůrazňuje konkrétní aspekt Williamsova myšlení o médiích, tj. odvrácení pozornosti od problematiky mediálních obsahů ve prospěch zájmu o materiální aspekty mediální komunikace. Nejspíše proto obě analýzy zohledňují a přisuzují význam technickým postupům a strukturám televizního vysílání spíše než účinkům generovaným mediálními obsahy.²⁷ Ostatně i účinky řízení mediálních toků jsou konceptualizovány na úrovni materiálních aspektů sociální skutečnosti. Jsou totiž vykládané v kontextu sociálně-ekonomické problematiky.

Závěrem

Ve svém textu jsem se pokusil o kritické shrnutí několika vybraných příspěvků zahrnutých ve sborníku *Communication Matters: Materialist Approaches To Media, Mobility and Networks*. Během práce s texty publikovanými ve sborníku jsem se zaměřil na tři otázky: a) jestli lze považovat přístupy ke zkoumání médií a komunikace prezentované v jednotlivých příspěvcích za přínosné z hlediska oboru mediálních studií, a pakliže ano, v čem může spočívat jejich případný přínos, b) jestli lze identifikovat nějaké společné znaky – respektive zakladatelská gesta – myšlenkového proudu,

25 Williams dokonce tvrdí, že i když se jednotlivé obsahy mohou lišit, televizní zkušenost je v jistém ohledu sjednocuje. Proto rozdělování této zkušenosti zpátky na jednotky a jejich následná analýza jako samostatných celků může být zavádějící a stát v rozporu vůči tomu, co je pro zkušenost plynoucí ze sledování televize konstitutivní (srov. Williams 2005 [1974]: 88).

26 Srov. Knudsen – Ensley 2011.

27 V této souvislosti Williams zdůrazňuje často skutečnost, že sdělovací prostředky vždycky předcházely svým obsahům (Williams 2005 [1974]: 17).

který je většinou autorů tohoto sborníku označován jako nový materialismus, c) jaké pojetí komunikace je přítomné v příspěvcích publikovaných ve sborníku.

Dovoluji si tvrdit, že případný přínos v rámci sborníku prezentovaných přístupů ke zkoumání soudobých médií a komunikačních procesů může spočívat a) v možnosti nové konceptualizaci základních kategorií a konceptů mediální teorie, kterou umožňuje přijetí ontologie nové materialistické filozofie, b) v možnosti reflektovat mediální účinky, které nejsou odvozované od obsahů mediálních sdělení, c) v možnosti konstituovat nová výzkumná pole v rámci oboru, d) v možnosti rozvinout nové postupy a metody analýzy, e) přičemž v politickém rozměru by se jednalo především o alternativu vůči „vrtochům“ idealismu a normativní politické teorie, jež vedou obor k nekritické apoteóze přímé demokracie (participace) v prostoru sociálních sítí.

Během četby jednotlivých příspěvků se mi podařilo identifikovat několik společných znaků, nebo spíše tendencí a předpokladů přítomných ve většině analyzovaných textů. Lze říci, že se jedná o jakási „zakládající gesta“ nové materialistické filozofie, jak tomu říká Sarah Ahmed, jeden z raných kritiků tohoto filozofického směru (Ahmed 2003). V případě většiny textů lze mluvit o radikálním odmítnutí aktuálně převládajících přístupů ke zkoumání mediální komunikace. Tedy těch přístupů, které spočívají převážně v interpretaci a jako takové jsou zaměřené na problematiku mediálních obsahů. Předmětem kritiky je také mediocentrismus a spolehnutí se na výkladový rámec inspirovaný moderní sociální teorií. Terčem kritiky jsou také sociální konstruktivismus a reprezentační paradigma.

Zmíněnou tendenci lze pozorovat také na úrovni společných intelektuálních inspirací podstatné části autorů recenzovaného sborníku. Zaměříme-li se na mediální teorii, je vidět fascinaci těmi autory, kteří usilovali o rozvinutí přístupů ke zkoumání

medií, které jsou zbaveny posedlosti problematikou mediálních obsahů. Proto mezi autory citovanými v analyzovaných příspěvcích najdeme jména, jako jsou Marshall McLuhan, Harold Innis nebo Raymond Williams. A v oblasti filozofie se jedná především o kritiku reprezentace inspirovanou filozofií Gillesa Deleuze a Felixe Guattariho, jejichž dílo bychom, mluvíme-li o ontologii nového materialismu, rozhodně neměli přehlédnout.

Konečně tím, co spojuje stanoviska mnoha autorů recenzovaného sborníku, je pojetí komunikace, které lze označit jako materialistické. Oproti převládajícímu pojetí komunikace, které lze popsat jako přenos znakového sdělení, se jedná o pojetí mnohem širší, které současně zahrnuje i možnosti interakce a exprese mezi subjekty a objekty. Materialistické aspekty komunikačních procesů jsou autory publikovanými v recenzovaném sborníku tematizované na úrovni utváření časoprostorové zkušenosti, procesů vnímání, pohybu subjektů a objektů v prostoru, podmínek výrobního procesu a dalších aspektů komunikačních procesů, které překonávají problematiku procesů přenosů významů a účinků generovaných mediálními obsahy.

Literatura:

- Ahmed, Sarah. 2003. „Open Forum Imaginary Prohibitions: Some Preliminary Remarks on the Founding Gestures of the ‘New Materialism’.“ Pp. 23–39 in *European Journal of Women's Studies*, 15(1).
- Barad, Karen. 2003. „Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter.“ Pp. 801–831 in *Signs*, 28(3).
- DeLanda, Manuel. 2005. „Matter Matters.“ Column in *Domus Magazine*. Issues 884–897.

- Dreyfus, Hubert, L. – Rabinow, Paul. 1983. *Michael Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ďurđovič, Martin. 2010. *Hermeneutika a fenomenologie: Studie genetických souvislostí formování pozice hermeneutické fenomenologie*. Disertační práce. Olomouc.
- Giddens, Anthony. 2003. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hansen, Mark, B.N. 2006. „Media Theory.“ Pp. 297–306 in *Theory, Culture and Society*, 23.
- Hansen, Mark, B.N. 2012. „Ubiquitous sensibility.“ Pp. 53–65 in *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. Ed. Packer, Jeremy – Wiley, Stephen. New York: Routledge.
- Haraway, Donna. 1991. „A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-feminism in the Late Twentieth Century.“ Pp. 149–181 in *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Hay, James. 2012. „The birth of the ‘neoliberal’ city and its media.“ Pp. 121–140 in *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. Ed. Packer, Jeremy – Wiley, Stephen. New York: Routledge.
- Hayles, Katherine, N. 2012. „Media, materiality, and the human: a conversation with N. Katherine Hayles.“ Pp. 17–34 in *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. Ed. Packer, Jeremy – Wiley, Stephen. New York: Routledge.
- Hemp, P. 2009. „How Much is Information Overload Costing Your Company?“ In *Harvard Business Review*, <http://blogs.hbr.org/2009/09/how-much-is-information-overload/> (17. 09. 2014).
- Knudsen, Colin – Ensley, Chris. 2011. „Trends and data for the three screens – TV, Internet and mobile.“ In *Mobile Marketer*, <http://www.mobilemarketer.com/cms/opinion/columns/9597.html> (17. 04. 2014).
- Kroker, Arthur. 1995. „Digital Humanism: The Processed World of Marshall McLuhan.“ In *Ctheory*, Ed. Kroker, Arthur – Kroker, Marilouise. <http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=70> (17. 09. 2014).
- Lash, Scott. 2002. *Critique of Information*. London: Sage.
- Lefebvre, Henri. 1991. *The production of Space*. New York: Blackwell.
- Macek, Jakub. 2013. *Poznámky ke studiím nových médií*. Brno: Masarykova univerzita.
- Morley, David. 2009. „For a Materialist Non-Media-centric Media Studies.“ Pp. 114–116 in *Television New Media*, 10.
- Oswald, Kathleen, F. – Packer, Jeremy. 2012. „Flow and mobile media: broadcast fixity to digital fluidity“ Pp. 276–287 in *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. Ed. Packer, Jeremy – Wiley, Stephen. New York: Routledge.
- Parikka, Jussi. 2010. „What is New Materialism: Opening words from the event.“ In *Machinology: Machines, media anomalies, noise*. <http://machinology.blogspot.cz/2010/06/what-is-new-materialism-opening-words.html> (17. 09. 2014).
- Packer, Jeremy – Wiley, Stephen (eds.). 2012. *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. New York: Routledge.
- Packer, Jeremy – Wiley, Stephen. 2012. „Introduction: the materiality of communication“ Pp. 3–16 in *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. Ed. Packer, Jeremy – Wiley, Stephen. New York: Routledge.
- Parikka, Jussi. 2012. „New Materialism as Media Theory: Medianatures and Dirty Matter.“ Pp. 95–100 in *Communication and Critical/Cultural Studies*, 9(1).
- Peters, John, D. 2012. „Becoming mollusk: a conversation with John Durham Peters about media, materiality, and Matters of history.“ Pp. 35–50 in *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. Ed. Packer, Jeremy – Wiley, Stephen. New York: Routledge.

- Sharma, Sarah. 2012. „It changes space and time! Introducing power-chronography.“ Pp. 66–77 in *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. Ed. Packer, Jeremy – Wiley. New York: Routledge.
- Silva, Adriana – Frith, Jordan. 2012. „Location-aware technologies: control and privacy in hybrid spaces.“ Pp. 265–275 in *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. Ed. Packer, Jeremy – Wiley, Stephen. New York: Routledge.
- Silverstone, Roger. 1994. *Television in Everyday Life*. New York: Routledge.
- Simmel, Georg. 2002 [1903]. „The Metropolis and Mental Life“ In *The Blackwell City Reader*, Ed. Bridge, Gary – Watson. Oxford and Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Slack, Jennifer, D. 2012. „Beyond transmission, modes, and media.“ Pp. 143–158 in *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. Ed. Packer, Jeremy – Wiley, Stephen. New York: Routledge.
- Smith, David W. 2013. „Phenomenology.“ In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ed. N. Zalta, Edward, <http://plato.stanford.edu/archives/win2013/entries/phenomenology> (17. 09. 2014).
- Thompson, John B. 1990. *Ideology and modern culture: critical social theory in the era of mass communication*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Venn, Couze. 2007. „Cultural Theory, Biopolitics, and the Question of Power.“ Pp. 111–124 in *Theory Culture Society*, 24.
- Volek, Jaromír. 2003. „Mediální studia mezi kritikou ideologie a kritikou informace.“ Pp. 11–34 in *Média a realita*, Masarykova univerzita v Brně.
- Wise, Macgregor, J. 2012. „Attention and assemblages in the clickable world.“ Pp. 159–172 in *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. Ed. Packer, Jeremy – Wiley, Stephen. New York: Routledge.
- Wiley, Stephen, B. C. – Beccerra Tabita, M. – Sutko, Daniel. M. 2012. „Subjects, networks, assemblages: a materialist approach to the production of social space.“ Pp. 183–195 in *Communication Matters: Materialist Approaches to Media, Mobility and Networks*. Ed. Packer, Jeremy – Wiley, Stephen. New York: Routledge.
- Williams, Raymond. 2005 [1974]. *Television: Technology and cultural form*. London: Collins.